

Martin Schacherl (*Vodňany*)

Stylistická charakteristika slovosledného postavení shodného atributu v próze Julia Zeyera

✂ Кључне речи:
Julius Zeyer, style, prose, word order, attribute, inversion.

Cílem tohoto příspěvku je přispět k bližšímu poznání jazyka prozaických prací básníka Julia Zeyera. V této studii se zaměříme na jeden vysoce frekventovaný prostředek individuálního stylu Zeyerovy prózy, který se významně podílí na příznačné poetizaci básníkovy stylu, na shodný přívlastek. Po nezbytných biografických informacích a krátké pasáži věnované reflexi Zeyerova díla, soustředíme naši pozornost na problematiku slovosledného postavení Zeyerova shodného atributu. Půjde nám zejména o postižení slovosledných inverzí. Náš odborný zájem tak bude vycházet ze znaků, které se týkají

Ovaj članak predstavlja jedan korak u složenoj stilskoj analizi kongruentnih atributa u prozi Julijusa Zejera, češkog pisca druge polovine 19. века. Posebna pažnja posvećena je питањима реда речи. Детаљна квантитативна анализа показује развој тог аспекта у прози аутора. Један од Зејерових краћих романа пружа материјал за сложену анализу овог питања.

přívlastku jako větného členu. Zvolený zástupný soubor textů nám dále umožní srovnání jednotlivých textů zastupujících v našem reprezentativním korpusu jednotlivé fáze Zeyerovy prózy. To nám poskytne možnost sledovat i vývojové tendence v rámci slovosledného postavení shodného atributu. Výhodiskem k většině rozborů nám bude kvantitativní analýza. Je potřebné zde zdůraznit, že opora o frekvenční slovník je v tomto příspěvku možná jen rámcově, protože Retrogradní slovník současné češtiny, ke kterému se zde místy odvoláváme, nediferencuje výrazové prostředky vlivem

 2005

dobového stavu lingvistiky tak detailně, jak bychom pro účely této studie potřebovali. Navíc i výběr uměleckých textů je zde s texty našeho korpusu zvolených próz J. Zeyera těžko srovnatelný. V tomto příspěvku tudíž upozorňujeme vždy jen na obecnější konstatování slovníku bez hlubší komparace.

Tato studie je dalším izolovaným rozbohem, ve kterém se systematicky věnujeme jednomu z prostředků aktivizace vyjádření u Julia Zeyera a to jeho přívlastku. Konkrétní indicie o principiálních atributech Zeyerova básnického stylu nám poskytl komplexní rozbor jedné básnickovy prózy, který jsme podali v naší rigorózní práci Komplexní stylistický rozbor Zeyerovy legendy Inultus z knihy *Tři legendy o krucifixu* (2001). Přívlastku v próze J. Zeyera jsme se věnovali ve studii *Některé příznakové pojmenovávací funkce adjektivního atributu u J. Zeyera – pojmenování barvy* (2004). Jinému vysoce frekventovanému prostředku individuálního stylu prózy J. Zeyera, kterým je přirovnání, jsme věnovali pozornost ve studii *Výstavba a funkce pravé strany přirovnání J. Zeyera* (v tisku) a ve studii *Referent v kontextu Zeyerova přirovnání* (v tisku).

Zeyerovu rozsáhlou prozaickou tvorbu nám bude suplovat zástupný soubor textů. Do něho jsme zařadili tři rozsahově i tematicky podobné prózy, které svou datací vzniku vhodně reprezentují tři vývojové fáze Zeyerovy prozaické tvorby. První námi zvolený text, novela *Jeho svět a její* (JSAJ), je více než stostránková próza, která vyšla poprvé v Lumíru 1874 a patří do ucelené řady společensko-romantických novel z počátečního období Zeyerovy básnické tvorby. Druhým textem, který jsme zařadili do našeho korpusu, je legenda *Sestra Paskalina* (SEP, Lumír 1884). Pochází ze Zeyerova nejplodnějšího období z 80. let 19. století, přičemž Zeyer v ní spojil dvě legendy, příběh

o jeptišce, která žila na dvou místech najednou (klášter duchovně/svět tělesně) a pověst o knězi Janovi a jeho bájně Východní říši (Voborník 1908: 148–150). Poslední prózu zařazenou do našeho korpusu textů představují *Tři legendy o krucifixu* (TLOK). Poprvé vyšly v Lumíru roku 1892 a obsahují legendu pražskou Inultus, legendu toledskou El Cristo de la Luz a slovenskou legendu Samko Pták. Knižně vycházejí o tři roky později, roku 1895. Legendy spadají svou datací do posledního Zeyerova tvůrčího období, do 90. let 19. století, kdy vychází řada básnickových významných textů, např. román *Dům u tonoucí hvězdy* (1895 knižně), *Zahrada Mariánská* (Nový život 1897–1898), *Troje paměti Víta Choráze* (Lumír 1900), ale i drama *Radúz a Mahulena* (Květy 1896). V rozboru vyjdeme z prvních knižních vydání zvolených textů: *Jeho svět a její* (In: Novelly I.: 1879), *Sestra Paskalina* (1887), *Tři legendy o krucifixu* (1895). Úplnou excerpcei, zejména absolutní výčty citovaných příkladů z vybraných textů, jsme podali v disertační práci *Přívlastek a přirovnání v próze J. Zeyera*.

Básník, prozaik a dramatik Julius Zeyer, který je řazen českou literární historií do tzv. "lumírovské generace" (Homolová et al. 1982) či společně s Josefem Václavem Sládkem, Jaroslavem Vrchlickým, Svatoplukem Čechem nebo Jakubem Arbesem mezi "novoromantiky" sdružené kolem časopisů *Ruch*, *Lumír* a *Květy* (Janáčková et al. 1998), se narodil roku 1841 v Praze. Zeyer pocházel z bohaté obchodnické rodiny, jeho otec byl velkoobchodníkem s dřívím, matka Eleonora pocházela ze staropražské židovské rodiny. Julius pocházel ze sedmi dětí, ze čtyř synů a tří dcer. V rodině se udržovala tradice německo-francouzského původu. V domácnosti u Zeyerů se mluvilo německy, popř. anglicky, z matčiny iniciativy měly děti i učitelku a později učitele francouzského jazyka. Svému nejmladšímu synovi Juliovi

opatřila matka i učitele češtiny (český filozof profesor Kašpar). Nesporný jazykový vliv měla na děti i česká chuť, kterou matka povolala na výpomoc k dětem. Stará Běta otevřela Zeyerovi cestu k české lidové slovesnosti a jejím prostřednictvím v podstatě k literatuře vůbec (Fučík 1973).

Zeyerova studia byla hned od počátku zaměřena k tomu, aby Julius mohl převzít rodinný obchod. Otec ho ustanovil svým nástupcem a matka přání muže po jeho smrti důsledně respektovala. Po obecné škole tak začal Julius navštěvovat reálku a do roku 1861 pražskou techniku (jeho spolužákem byl například Jakub Arbes). Vyučovalo se zde německy. Roku 1861 odešel Zeyer do Vidně k tesařskému mistru Fellnerovi, aby se zde vyučil tesařskému řemeslu. Po roce se jako dělník vydal do světa na zkušební cestu. Téměř celý rok se toulal Německem (Hamburk, Frankfurt), Švýcarskem (Curych, Ženeva) a Francií (Paříž). J. Zeyer se potom ještě dvakrát pokusil najít si nějaké "praktické" zaměstnání. V březnu roku 1873 v Petrohradu získal místo předčítatele u knížete Golicyna a později místo vychovatele u ministra Valujeva (Zeyerova práce představovala četbu z latinských autorů s jeho osmnáctiletým synem a anglickou konverzací) a roku 1880 až 1881 znovu místo vychovatele v Rusku, tentokrát u generála Popova (Zeyer měl převzít místo za starého generálova vychovatele k jeho dvěma synům). Po svém návratu z Vídně roku 1869 si Zeyer přál studovat na univerzitě. K tomu ovšem potřeboval maturitní vysvědčení. Začal se proto soukromě doučovat v latině a řečtině. Jeho sny o klasických studiích na některé zahraniční univerzitě překazil ale neúspěch v matematice při maturitní zkoušce na piaristickém gymnáziu v Praze. Po neúspěšném pokusu o maturitní zkoušku Zeyer studoval tři roky jako mimořádný posluchač na filozofické fakultě na pražské univerzitě. Věnoval

se především dějinám filozofie, logice, etice, estetiky, psychologii, ale i sanskrtu. V tomto období se začal učit i španělsky.

Život bez pravidelného zaměstnání umožnily Zeyerovi zejména zbytky rodinného jmění, které se ovšem od smrti jeho otce stále tenčilo. Dále honoráře, především z prací otiskovaných v dobových časopisech jako Lumír, Květy nebo Nový život a podpora, i utajená, zakladatele České akademie věd a umění a známého mecenáše umění J. Hlávky. Těchto skromných finančních prostředků využíval básník i ke svým četným cestám po celé Evropě. Zeyer byl z celé své básnické generace nejvíce zcestovalý. Celkem čtyřikrát navštívil Rusko, dále byl ve Švédsku, Německu, v Itálii, kde viděl Řím, Neapol a Sicílii. Několikrát navštívil Francii, pobyl v Řecku a Turecku a navštívil také Španělsko. Jinak žil Zeyer převážně v Praze. Roku 1881 se z domu v Libocích přestěhoval na Vinohrady a v roce 1887 do jihočeského městečka Vodňany, kde strávil téměř dvanáct let. Vodňany Zeyer poznal při odhalování pamětní desky Bohumilu Hlavsovi ve Strunkovicích nad Blanicí. Zeyer se zde přátelil se spisovatelem Otakarem Mokřým (1854–1899) a Františkem Heritesem (1851–1929), který se zde jako jediný z nich i narodil (známý "vodňanský literární trojlístek"). V roce 1899 se Zeyer vrátil znovu do Prahy, kde krátce po půlnoci na 29. ledna 1901 zemřel.

Literární činnost započal Julius Zeyer v humoristickém časopisu Paleček, kam napsal dr. Josefu Štolbovi na objednávku krátkou humoresku Krásné zoubky (1872/1873). Další prací Zeyera byla fantastická povídka Z papíru na kornouty (Lumír 1874), kterou básník napsal na základě skutečné události, o níž mu vyprávěla jeho matka. Svou první tragédii napsal Zeyer ale již v osmi letech. Byla to nedokončená tragédie Královna Tomoris a napsal ji německy. V osmnácti letech se pokusil o drama.

Výsledkem byly tři akty dramatu Julius César. Zeyer je autorem značně rozsáhlého prozaického díla, souborné vydání jeho autorských spisů čítá 35 svazků (vyšly 1902–1907). Zeyer vydával své texty až na nepatrné výjimky (např. novela *Dům u tonoucí hvězdy*, která vyšla jen knižně) nejprve časopisecky, a poté knižně. Rozdíl mezi oběma vydáními vychází především z faktu, že Zeyer byl ke svým knižním vydáním mnohem přísnější nežli k vydáním časopiseckým. V tomto příspěvku vycházíme proto z knižního vydání básnickových próz.

Stylu slovesných prací Julia Zeyera bylo doposud věnováno jen málo odborné pozornosti. V současné době nemáme odborné studie, které by nověji a přesvědčivěji zhodnotily básníkův styl. Soustavněji se Zeyerovi věnoval literární historik Jan Voborník. Jeho nejvýznamnější kniha o Zeyerovi *Julius Zeyer* (se dvěma podobiznami), která vyšla jako xxxv svazek souborných spisů J. Zeyera, má ještě dnes především bibliografickou hodnotu (Voborník, Jan. *Julius Zeyer* (se dvěma podobiznami). *Spisy Julia Zeyera* (xxxv). Praha 1901). Několik svých statí věnoval Zeyerovým pracím i Vilém Mathesius. Jeho zájem poutal především básníkův blankvers, přesněji dynamická složka koncové kadence v Zeyerově blankversu. Ta podle Mathesia způsobuje, že “dynamická linie verše ke konci pozvolně, ale přece ztlačně klesá” (Mathesius 1931: 258–261). Mathesius ve své studii dokazuje, jakými prostředky je takovéto “pro Zeyera charakteristické kadence docilováno”. Ve své druhé studii (Mathesius 1942), která se zabývá dílem Julia Zeyera, zaměřuje Mathesius svou odbornou pozornost k větovým základům Zeyerova epického slohu, kde na materiálu Zeyerovy *Kroniky o sv. Brandanu*. Mathesius dospívá k názoru, že základem Zeyerova vyprávěcího slohu je zde typ věty, který nazývá “dlouhou větou epickou”.

Soustavněji se zabýval Zeyerovými texty i J. Š. Kvapil. Přímo stylu jeho děl je věnována studie *Rozbor Zeyerových výrazových prostředků a charakteristické znaky jeho slohu* (Kvapil 1939). Několik postřehů věnoval Zeyerovi i F. X. Šalda (Šalda 1939). Z dalších studií jsou významnější práce Mileny Honzíkovej Vilém Mrštík a *Julius Zeyer – dvě možnosti české moderní prózy* (Honzíková 1971) a *Daniny Viskovatajové Ruské motivy v tvorbě Julia Zeyera* (Viskovataja 1932). Netradičním pohledem na Zeyerovo dílo je zevrubná monografie R. B. Pynsenta *Julius Zeyer The Path to Decadence* (Pynsent 1974). Pynsent se zde ovšem nezabývá básnickovým jazykem, nýbrž spíše konkrétními jednotkami tematické výstavby v jeho díle. Z méně známých prací je zajímavá lingvistická studie Václava Poláka *Oči u Julia Zeyera* (Polák 1941: 102–108). *Rozbor obrazného pojmenování týkajícího se problematiky očí u Julia Zeyera* je vztažen na celé básnickovo dílo a je citlivě vsazen i do kontextu dobové české literatury. Zcela brusičský ráz má oproti tomu studie Františka Frýdeckého *Zeyerův blankvers* (Frýdecký 1916: 141). Významným počinem bylo i vydání sborníku zeyerovských přednášek z dvoudenního Zeyerovského symposia, který roku 1997 vydalo Městské muzeum ve Vodňanech společně se Společností Julia Zeyera. Sborník obsahuje studie Jaroslavy Janáčkové (Lumírovská etapa a Julius Zeyer), Miroslava Červenky (Lumírovec: sémantika verše v Zeyerově epice), Evy Stehlíkové (Prvky autostylizace v Zeyerově korespondenci), Vlasty Skalické (Autorské úvody v díle Julia Zeyera) ad. Editorem byl Tomáš Vlček (Vlček 1997). Studie zaměřené ryze na básníkův jazyk, a také na jeho prózu, ve sborníku chybí.

Městské muzeum a galerie a Městská knihovna ve Vodňanech se publicitě Zeyerovy osobnosti a jeho díla věnují systematictěji. V roce 1988 uspořádaly ve

spolupráci se Středočeským muzeem v Roztokách u Prahy a Ústavem ČSAV a Alšovou jihočeskou galerií v Hluboké nad Vltavou výstavu *Sochy • Obrazy a Sny* a u příležitosti této výstavy vydaly i stejnojmenný sborník s podtitulem *Julius Zeyer a výtvarné umění*. V roce 2001 k 100. výročí básnickovy smrti a 160. výročí jeho narození vydala Městská knihovna ve Vodňanech publikaci s názvem *Julius Zeyer 1841–1901–2001*. Sborník obsahuje úryvky ze Zeyerových dopisů či jeho díla a zprávu ze setkání literátů z roku 1997, které bylo pojmenované *Zeyerovy Vodňany*. Besedy se spisovateli se pod tímto názvem ve Vodňanech uskutečňují každoročně.

Skladba i frekvence těchto nejvýznamnějších, popř. nejnovějších publikací ukazuje jednoznačně na to, že Zeyerovo dílo leží stále stranou jazykovědného a literárněvědného odborného zájmu. Není přitom rozhodující, zda důvody směřují k básníkovi samému, nebo jsou příčiny tohoto nepříznivého stavu skryté přímo v povaze jeho díla. V prvním případě sehrála pravděpodobně svou negativní roli tabuizace Zeyerovy osobnosti minulým komunistickým režimem (“Komunistickému režimu nevyhovoval a nemohl vyhovovat proto, že byl hluboce věřícím katolíkem a také proto, že byl žid a to nejen rasou, ale i především citem a moudrostí...” Vlček, s.7). Je příznačné, že například třetí svazek akademických *Dějin české literatury* (1961) nevěnoval Zeyerovi monografickou kapitolu. Rozbor žádného jeho díla nenajdeme ani v publikaci *Rozumět literatuře, interpretace základních děl české literatury* (1986). Zeyerova jedinečnost a výjimečnost v celém kontextu české literatury by přitom mohla, slovy Alexandra Sticha, “mluvit k lidem z konce tisíciletí nejučinněji a umělecky i myšlenkově nejnaléhavěji” (“Komunistickému režimu nevyhovoval a nemohl vyhovovat proto, že byl hluboce věřícím katolíkem a také proto, že byl žid a to nejen rasou,

ale i především citem a moudrostí...” Vlček, s.7). Člověka dnešní doby by mohla oslovit i “ona vědomě vytvářená jednota života a díla” (“Komunistickému režimu nevyhovoval a nemohl vyhovovat proto, že byl hluboce věřícím katolíkem a také proto, že byl žid a to nejen rasou, ale i především citem a moudrostí...” Vlček, s.7), která nebyla pro Zeyerovy současníky aktuální a na které je v podstatě Zeyerovo tvůrčí gesto založeno. Zdá se, že i dnes, stejně jako tomu bylo v minulosti, je Zeyerovo dílo do určité míry znevýhodněno svým “krajně ozvláštněným jazykovým slohem”. Při jazykovém zkoumání prací Julia Zeyera byla schematicky oslavována či zatracována, zejména ve studiích z první poloviny našeho století, kdy Zeyerovo dílo poutalo pozornost literárních odborníků, pouze jedna složka Zeyerova stylu, a to aspekt jeho výjimečnosti: Viktor Novák ve své studii *Julius Zeyer* píše: “Nikdo dobře nechápal, odkud se pojednou vzal, nikdo nerozuměl, jaké cíle vlastně sleduje. Při jeho posuzování nastala úplná bezradnost, měnící se namnoze v prudký, ba živelný odpor” In: V. Novák. *Julius Zeyer*. Praha 1921. Další příklady: “kreslil bohatou paletou barev” In: J. Vrchlický. *Hlas národa* 1901; “skvělá řeč, výrazy vybrané a syté, sloh bohatý, určitý a malebný, velmi individuální, ač formalistou Zeyer nebyl” In: *Čas a Beseda* 1900–1901, str. 462; “suverénní styl, který autokraticky vládne nad obsahem ... vypěstoval veliký, nádherný styl” In: Kirilov. *Rozhledy* 1897, str. 408; “co u děl Zeyera hned na prvý ráz upoutává, je jejich slovesná forma ... výraz je před obsahem, ne látkově co ale umělecké jak ... Prožitek z krásného výrazu, toť základní prvek dojmu z jeho děl ... slovník jeho je značně bohatý” In: F. V. Krejčí. *Julius Zeyer*. Praha 1901; “širokým štětcem maloval vzdálené země ... jeho řeč jest jediným jáso-tem barev a zvuků hýřících přitom nejsubtilnějšími odstíny. Jeho slova dýší smyslností

a jeho myšlenky a obrazy tryskají dravým horským pramenem ze skály jeho jedinečně bohaté fantazie” In: Viktor Novák. Julius Zeyer. Praha 1921. aj. Svou roli zde může hrát i jeho vypjaté vlastenectví. Ani v nových možnostech rozvoje současné lingvistiky a literární vědy se stále nedaří pojmenovat “právě onen rys neúchylné umělecké hrdosti, důslednosti a obratnosti v postavě Zeyerově” (Lišková 1942: 100). Sám Zeyerův jazyk na své odborné zpracování teprve čeká.

V tomto příspěvku se dále soustředíme na jeden z principiálních atributů básnického stylu J. Zeyera, jak nám je odhalila ucelená studie výrazových prostředků v komplexním stylistickém rozboru legendy Inultus z knihy *Tři legendy o krucifixu*. Zaměříme se na jeden z prostředků individuálního stylu básnickovy prózy, kterým je přívlastek. Frekvenční analýza hesel lexikálních jednotek v legendě Inultus nám poskytla tyto kvantitativní údaje: Zeyerův autorský slovník této legendy obsahuje 1549 slov. Z toho je v Inultovi 32,47% substantiv, 20,46% adjektiv, 2,32% zájmen, 0,71% číslovek, 26,40% sloves, 11,75% příslovčí, 2,32% předložek, 2,00% spojek, 1,36% částic, 0,19% citoslovčí. Bohatost Zeyerova slovníku nám mohou naznačit procentuální hodnoty u jednotlivých slovních druhů, a to zejména u těch slov, která mají v Inultovi frekvenci 1×. Zde získáme zajímavé hodnoty. Substantiva, která se v textu objevují jen jednou, tvoří z celkového počtu podstatných jmen v Inultovi 55,07%, adjektiva dokonce 64,98%. Sloves s jediným výskytem je 55,75%. Právě tato čísla naznačují, co přesně tvoří základ oné “pestré palety” a bohatosti Zeyerova lexika. Například básnický přívlastek se ukazuje u Zeyera, a to jak svou frekvencí, tak i svou osobitou specifičností, jako vůbec nejvlastnější prostředek básnického pojmenování v Inultovi. Z dalších slovních druhů má zastoupení slov s frekvencí 1× v této legendě tyto hodnoty: u

zájmen 8,3%, u číslovek 27,27%, u příslovčí 58,24%, u předložek 13,89%, u spojek 22,58%, u částic 42,86% a u citoslovčí 66,67%.

Přívlastek rozvíjející substantivum v platnosti jakéhokoliv větného členu, na rozdíl od ostatních větných členů rozlišovaných klasickou syntaxí (podmětu, předmětu, příslovečného určení, doplňku), “není nikdy konstitutivním komponentem větné struktury (tj. není vázán na přísudek), nýbrž je členem nominální skupiny” (P M Č, 1995, s. 490; E S Č, 2002, s. 358). Přívlastek je zároveň díky svému obvyklému způsobu vyjádření členem tzv. jmenné skupiny druhů slov, na jejíž procentuální převahu nad skupinou slovesnou u Zeyera jsme poukázali v singulárním rozboru jedné z jeho kratších próz v rigorózní práci. Kvantitativní rozbor legendy Inultus nám odhalil, že z hlediska slovnědruhového je text tvořen 1482 substantivy, 643 adjektivy, 919 zájmeny, 36 číslovkami, 1115 slovesy, 437 příslovčí, 549 předložkami, 494 spojkami, 51 částicemi a 5 citoslovčí (čísla zahrnují i index opakování). Převáděno na procenta mají v textu zastoupení 25,18% substantiva, 11,22% adjektiva, 16,04% zájmena, 0,63% číslovky, 19,46% slovesa, 7,63% příslovce, 9,58% předložky, 8,62% spojky, 0,89% částice a 0,09% citoslovce. Frekvence slov v Inultovi zhruba odpovídá údajům uvedeným v knize *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce*, která se týká uměleckých textů (1961, s.32). Výrazně se oproti číslům uvedeným v této publikaci odlišuje jen frekvence zájmen, která je u Zeyera značně vyšší (16,04%–10,91%). Pro posouzení teze o jmenném charakteru Zeyerova vyjadřování se nám nabízí porovnání dvou skupin slovních druhů v Inultovi: tzv. jmenné skupiny druhů slov (substantiva, adjektiva, předložky) a skupiny slovesné (slovesa, zájmena, příslovce, spojky). Porovnáme-li tyto dvě skupiny procentuálním zastoupením v této legendě, pak skupina jmenná se podílí na celkovém

slovníku Inulta 55,26% (substantiva 32,47%, adjektiva 20,46%, předložky 2,32%), skupina slovesná 42,48% (slovesa 26,40%, zájmena 2,32%, příslovce 11,75%, spojky 2,32%). Zbytek připadá na tzv. neutrální skupinu, kterou tvoří číslovky, částice a citoslovce. Mírná převaha jmenné skupiny je na první pohled zřejmá. Přívlástek je tak jedním z prostředků, který se významně podílí na jmenném charakteru Zeyerova vyjadřování.

Z hlediska syntaktické formy budeme v této práci rozlišovat přívlástek shodný shodující se se substantivem v některých gramatických kategoriích (zejména v rodě, čísle a pádě) a přívlástek neshodný neměnicí se ve svém tvaru a tudíž se neshodující se se substantivem (ESČ, 2002, s. 358). V našem příspěvku se ovšem soustředíme jen na přívlástek shodný.

Do korpusu Zeyerových shodných přívlástků jsme zahrnuli (ve shodě s Karlík 2002: 359, příklady jsou ze Zeyera) i určité číslovky od pěti výše, číslovky neurčité v nominální skupině s formou nominativu a akuzativu (*Ve všech pěti lodích svatyně*, s. 49, TLOK; *několik svadlých květů*, s. 35, SEP – Pro lepší orientaci podtrháváme v citaci vždy ten výraz, ke kterému se výklad vztahuje), postponovaná adjektiva v nominální skupině se zájmenem obsahujícím co (*že cos podobného ještě neviděla*, s. 5, JSAJ). Výrazy nesklonné a neskloňované se ve výběru Zeyerových próz ve funkci přívlástek neobjevují. Za přívlástek shodný považujeme v této práci i kvantifikátory (*mnoho starců a jinochů a mužů*, s. 125, TLOK), totalizátory (*všechnen děs a všechna hrůza*, s. 43, SEP), totalizátory s rysem distributivnosti (*každý jednotlivec v době té žijící*, s. 16, TLOK), parcializátory (*některá princezna z legitimního, staroslavného rodu*, s. 18–19, JSAJ), negátory (*nezůstala žádná pochybnost*, s. 14, JSAJ) a zájmena s funkcí determinátorů, tj. výrazů, které vyjadřují

referenční/koreferenční vztahy nominální skupiny, což jsou demonstrativa (*to jméno dotýká se mě*), s. 23, SEP), indefinita (*mnich podal mu pak nějaký pokrm*, s. 126, TLOK) a posesiva (*můj otče*, s. 56, TLOK). Za přívlástek shodný pokládáme v této práci konečně i “referenčně relevantní přívlástkové vedlejší věty relativní/vztažné” (tamtéž, s. 359).

Po důkladnějším vymezení materiálu, do kterého jsme zařadili i úplný popis atributů zařazených do našeho korpusu, se nyní zaměříme na přívlástek shodný. Naši pozornost soustředíme na problematiku slovosledného postavení Zeyerova shodného přívlásteku.

Slovosledné postavení shodného přívlásteku u Zeyera se zcela pravidelně odvíjí od jeho vázanosti na substantivum. U básníka je přitom vysoce frekventované zejména jeho postponované postavení. Slovosledné inverze, mezi které řadíme i postpozici nerozvitého adjektiva ve funkci přívlásteku, jsou jedny z prostředků, které nejnápadněji signalizují poetičnost či básnickost Zeyerova textu, tedy jeho odlišnost od neutrálního spisovného jazyka, popřípadě jazyka hovorového. Z hlediska dnešního čtenáře se přitom jedná o jev pocitovaný daleko příznakověji, než tomu bylo ve vztahu k normě doby vzniku děl, tj. na přelomu 19. a 20. století, kdy slovosledné prostředky “byly daleko méně příznakové než v současné literatuře” (ssč 1997: 226). Neobvyklý slovní pořádek byl také charakteristický pro celou obrozeneckou poezii a pro lumírovce (Hrabák 1977: 164), kam bývá Zeyer řazen tradiční českou literární historií. Přesto je možné konstatovat, že Zeyerův “krajně ozvláštěný styl”, jedinečný a výjimečný v celém kontextu české literatury, tedy i v rámci tak řečené generace Lumíra, je z velké míry utvářen osobitou výstavbou Zeyerovy věty, ve které má jednu z dominantních postavení právě

přívlastek. Na syntaktické bohatosti a rytmické členitosti Zeyerovy dlouhé epické věty se totiž podílejí především vytčené samostatné větné členy a dodatečně připojené větné členy (Schacherl 2000). Ty tvoří z velké části právě přívlastky. Způsob, jakým jsou tyto větné členy zapojovány do výstavby textu, se přitom u Zeyera řídí určitými, po bližší analýze dobře zjevnými pravidly. V této části naší studie se pokusíme některé aspekty slovosledného postavení Zeyerova shodného přívlastku ozřejmit.

Ve všech námi sledovaných básnickových prózách mají své pevné místo oba typy inverzí, jak přehození sousedních slov, tak i oddělení slov, která k sobě významově patří. První typ slovosledné inverze, tj. postpozice nerozvitého přívlastku, náleží při svém hojném zastoupení ve všech námi analyzovaných Zeyerových prózách právě k oněm prostředkům, jimiž básnickovy texty dosahují oné míry básnickosti, která je pro Zeyerovy texty tak příznačná a kterou ovšem, jak již bylo řečeno, dnešní čtenář pociťuje daleko intenzivněji než čtenář z konce 19. století. Nejčastěji najdeme u Zeyera v postponovaném postavení přívlastňovací zájmena. Jedná se o vysoce frekventovaný prostředek (*dámy naše*, s. 5, JSAJ) ve všech textech našeho korpusu. Kvantitativní srovnání v rámci diachronního pohledu na básníkův text neprokázalo žádnou zjevnou tendenci k změnám v užívání tohoto prostředku v Zeyerově próze. V rámci básnickova textu se tak pravděpodobně jednalo o produktivní jazykový prostředek, a to ve všech etapách jeho prozaické tvorby, jak ji prezentuje náš korpus Zeyerových textů. Ze slovních druhů mají v postponovaném postavení u Zeyera vyšší frekvenci dále (dle frekvence výskytu) zájmena ukazovací (*lest ta je spasila*, s. 40, SEP), neurčitá (*jste byla uchváčena dojmem jakýmsi*, s. 56, JSAJ), vymešovací (*z očí všech*, s. 118, TLOK) a záporná (*ret žádný*, s. 71,

TLOK). Ve funkci shodného atributu v tomto postponovaném postavení zájmena odkazují u Zeyera především k osobě nebo věci, o které bude v této souvislosti řeč, ovšem takto ve zcela zjevném významu zdůraznění rozvíjeného členu. U zájmen *takový/nějaký* je významově zdůrazňováno navíc poukázání na vlastnosti či kvalitu osob nebo věcí buď známých ze souvislosti *takový* (ssč 1998: 442), nebo známých jen obecně jako blíže neznámé, neurčité *nějaký/jakýsi* (ssč 1998: 213, 117). V postponovaném postavení shodného atributu se objevují v básnickově textu i číslovky (*obraz druhý*, s. 120, JSAJ), dějová adjektiva (*rána dunící*, s. 40, TLOK), a především přídavná jména (*neboť tu zdála se hájem křišťálovým*, s. 5, SEP).

Stranou zde stavíme shodný atribut v postpozici, který je tvořen adjektivy posesivními. Tato adjektiva, vyjadřující nejčastěji individuálně různé vztahy k jedné osobě (ojediněle zvířeti), se u Zeyera téměř pravidelně objevují právě v postpozici (*oko Gabrielino*, s. 15, JSAJ). Zvláštním případem je adjektivum boží/Boží. To je vzhledem k tématu větší části našeho textového korpusu u Zeyera poměrně frekventované a stojí vždy v postpozici za substantivem. Postponované postavení je u těchto biblismů ovšem tradiční pozicí (*úsměv onoho obrazu matky boží*, s. 7, SEP; *s vůlí boží*, s. 16, SEP; *milost Boží*, s. 25, SEP; *vládnou s pomocí Boží*, s. 26, SEP; *slunci božím*, s. 28, SEP; *smilování Boží větší jest*, s. 77, SEP; ale i synonymní *proti moci a slávě Nejvyššího*, s. 28, SEP). Pravidelně jsou u Zeyera v postpozici i ustálené přívlastky typu (*králi francouzskému*, s. 22, SEP; *lid israelský*, s. 51, TLOK; *s pozdravem králi sionskému*, s. 63, TLOK; *císaři římskému*, s. 113, TLOK; *král uherský*, s. 114, TLOK). Z jiných motivací postponovaného postavení nerozvitého shodného přívlastku najdeme u Zeyera ještě dnes historické faktory, tzv. tradicionalismy (PMČ: 500), kde

se jedná v podstatě o přívlastek rozlišující (*slávy Sionské*, s. 55, TLOK; *pějte slávu, králi Sionskému, Kristu Ježíši, vykupiteli, synu božímu*, s. 61, TLOK; *kostel Krista Světlého*, s. 70, TLOK – týká se i některých substantiv *král Alfonso VI*, s. 62, TLOK; *Pána Krista*, s. 129, TLOK). Ojediněle je motivace postpozice dána vytýkáním vlastností do protikladu (s.č.: 323 – např. *malý ve věcech velkých*, s. 64, JSAJ).

Celkově je možné říci, že vysoká frekvence postpozice nerozvitého přívlastku, tj. přívlastňovacích, ukazovacích, ojediněle i záporných či vymežovacích zájmen, číslovka nebo adjektiv je u Zeyera motivována zřejmě faktory komunikačními. Básník využívá tohoto prostředku k položení důrazu na vlastnost samu a ne na jejího nositele, což je příznačné zejména u adjektiv. Do popředí zde vystupuje kvalifikace typu *zášť palčivá / barva krvavá / mlha čarovná / háj křišťálový / světlo démantové / oheň nehasnoucí / úzkost smrtelná / dílo nesmrtelné / blaho zjevené*. Všechno jsou to epiteta se zřetelnou poetizační funkcí, která danou kvalitu vyjadřují ozdobným způsobem. Poetická funkce není u Zeyera ovšem indexem postponovaného postavení shodného atributu. V postpozici u něho najdeme často i kvalifikační adjektiva, která jsou jako epiteta plně zautomatizovaná, popřípadě uvádějí vlastnost, která je v substantivu implicitně obsažena nebo je k němu obvykle asociována (Hrabák 1977: 133). Ustálenou podobu mají také biblismy, tj. frazémy z bible jako *muka pekelná* (viz výše). V postpozici najdeme u Zeyera i upřesňující přívlastek *časy minulé / překlady francouzské / společnost výborná / záležitosti obchodní / důkazy nové / samota lesní*. Zajímavá je i pravidelná postpozice u typu *muže smrtelného / hosta zkrváčeného*. Položením důrazu na vlastnost samu a ne na jejího nositele se u Zeyera stává často atribut *intonačním centrem* (dále IC). Z hlediska aktuálního členění

větného je IC většinou vlastním *rématem výpovědi* (dále VR). Atribut je přitom u Zeyera často posledním přízvučným členem. Vzniká tak osobitý typ básnickovy věty, ve které je IC a VR výpovědi právě atribut a VR se z hlediska sémantiky (ESČ: 373) stává tak u Zeyera také vlastnost (*Byl večer krásný*, s. 9, TLOK). Nerozvitý atribut v postpozici se významně podílí i na rytmu Zeyerovy věty a souvětí.

Slovosledné inverze vedoucí k postponovanému postavení shodného atributu jsou tedy, jak již bylo řečeno pro přívlastňovací zájmena, hojně zastoupeny ve všech námi vybraných textech, to znamená ve všech etapách básnickovy tvorby. Nutno ovšem dodat, že u Zeyera se jednalo pravděpodobně o bezpříznakový a do jisté míry zautomatizovaný prostředek. V neposlední řadě je možné si povšimnout, že v našich výčtech, necháme-li stranou tradicionalismy, biblismy, přívlastňovací adjektiva a typ *ku králi francouzskému*, kde je pravidelnost zjevná, se nápadně opakují určitá pojmenování. To by naznačovalo, že Zeyer mohl mít postponovaná postavení nerozvitého shodného atributu do jisté míry vžitá pro určitá konkrétní pojmenování (*srdce kamenné, dno mořské, dílo nesmrtelné* aj.). V těchto spojeních pak zřejmě u básníka převažuje význam vlastnosti či kvality, pravděpodobně zcela poetizovaný, nad vlastním významem věci samé. Dnešní čtenář vnímá tyto postpozice nerozvitého přívlastku vesměs jako knižní.

Shodný přívlastek se objevuje u Zeyera v postponovaném postavení i v interpozici, ve které je mezi atribut a substantivum vložen další rozvíjející člen. Ten může být buď jeden, nejčastěji zájmenné příslovce (*způsobem tak surovým*, s. 102, JSAJ), výjimečněji substantivum (*po zahradě lunou osvětlené*, s. 89, JSAJ) nebo osobní zájmeno často s předložkovou vazbou (*hlas v něm tajemný*, s. 83, TLOK), nebo je vložených rozvíjejících členů více

(*místo knězem Janem naznačené*, s. 25, SEP). Interpoziční postavení přívlastku přispívá k přesouvání důrazu na rozvíjející člen stojící mezi substantivem a shodným atributem v postpozici. Nejčastěji najdeme v tomto postavení u Zeyera zájmenné příslovce *tak*. Slovosledně se zde zdůrazňuje vyjádření míry vlastnosti nebo činnosti, zejména jako velké (s s č 1998: 442). Například z *látky tak těžké / krásy tak ideální a jímavosti tak pouťavé / na urážku tak hlubokou / tónem tak mrazivým / s úsměvem a hlasem tak sladkým*. Obdobné funkce v Zeyerově textu plní i jiná, v našem korpusu méně zastoupená adverbia jako *myšlenka nesmírně neskromná / o věci nadmíru důležité / s chladností až urážlivou / dívky vesměs krásné / rázu zcela zvláštního / věc velice vážná*. Ve všech zde uvedených příkladech se jedná o příslovce pojmenovávající míru něčeho velkého, ohromného, úplně, naprosto a docela neobvyklého (s s č 1998: 13, 195, 218, 486, 489 a 560). Významné zastoupení tohoto jazykového prostředku naznačuje básníkovu zálibu v prezentaci jakéhosi "hyperbolického" vnímání světa. Nejedná se ovšem o absolutní tendenci, protože v interpozici mezi substantivem a přívlastkem shodným, který stojí za substantivem, najdeme i větné členy s odlišnou sémantickou funkcí. Za zmínku stojí i patrná převaha frekvence tohoto jazykového prostředku v novele Jeho svět a její, to je v textu zastupujícím první etapu Zeyerova textu. Ve *Třech legendách o krucifixu*, tj. v textu reprezentujícím závěrečné období Zeyerovy prózy, nemá tento jazykový prostředek se zájmenným příslovcem *tak* například ani jediné zastoupení. Shodný přívlastek v interpozici za substantivem zde ale zastoupen je. Přesto můžeme konstatovat, vzhledem k převažujícímu poměru, který je dán zřetelnou kvantitativní převahou v zastoupení tohoto jazykového prostředku v prvním našem textu oproti druhému a třetímu, že

tato čísla naznačují zřejmou převahu tohoto jazykového prostředku J. Zeyera zejména v počátečním období jeho prózy.

Tím, že je mezi shodný přívlastek a substantivum vkládán jiný rozvíjející větný člen, dochází k oddálení tohoto shodného přívlastku od podstatného jména. Oddálení nerozvitého shodného atributu od substantiva, na kterém tento atribut přímo závisí a který stojí v antepozici, tj. před substantivem, je přitom ve všech námi analyzovaných textech poměrně časté. Nejčastěji jsou mezi atribut a substantivum u Zeyera vložena z druhů slov zájmena (*jak krásná to zahrada*, s. 51, JSAJ). Hojně zastoupenými rozvíjejícími členy vloženými mezi substantivum a vázaný shodný nerozvitý atribut jsou i substantiva (*zaplaveny prolitou Nikodemem krví*, s. 51–52, SEP), verba (*k velkému přišel štěstí*, s. 10, JSAJ), adverbia (*starý už muž*, s. 51, TLOK) či částice (*nadějného prý umělce*, s. 110, JSAJ). Zcela výjimečný je případ, kdy se mezi substantivem a na něm vázaným nerozvitým shodným atributem vyskytuje více jiných rozvíjejících členů, popř. celá věta (*velká byla se od nich dověděla tajemství*, s. 102, TLOK). Zde je možné si povšimnout v rámci celkového pohledu na všechny texty našeho korpusu jistých tendencí, kde je patrná zvýšená frekvence více než jednoho rozvíjejícího členu vloženého mezi substantivum a atribut v *Třech legendách* o krucifixu, tj. v textu reprezentujícím závěrečnou fázi básníkovy díla. Ani zde ovšem nelze zcela jednoznačně říci, že Zeyerova vyprávěcí metoda směřovala v rámci diachronního pohledu na básníkovu prózu k nárůstu vložených rozvíjejících členů mezi substantivum a nerozvitý shodný atribut. I v *legendách* o krucifixu převažuje typ s jedním interpozičním rozvíjejícím členem. Rozložení kvantitativního zastoupení u tohoto prostředku v jednotlivých textech našeho korpusu ukazuje i u tohoto typu slovosledně

inverze vyšší frekvenci tohoto jazykového prostředku v prvním textu ve srovnání s textem druhým a třetím.

Všechny exaktní údaje, které zde doposud byly uvedeny, nám umožňují zobecnit určitou tendenci týkající se slovosledných inverzí prvního typu. Ze všech kvantitativních analýz je totiž zřejmé, že slovosledné inverze prvního typu, tj. oddálení nerozvitého shodného atributu v antepozici i postpozici, má u Zeyera nejvýznamnější zastoupení vzhledem k frekvenci těchto jazykových prostředků v jednotlivých Zeyerových prózách, především v počáteční fázi jeho tvorby. Ve středním a závěrečném období, jak je reprezentují naše prózy, je kvantitativní zastoupení těchto slovosledných inverzí již významně nižší. Mimo toto hodnocení stojí postpozice nerozvitého shodného atributu jako taková. Ta je vysoce frekventovaným prostředkem ve všech etapách Zeyerova díla.

V inverzi druhého typu, tedy v oddělení slov, která k sobě významově patří, narazíme u Zeyera také na oddělení adjektiva od jména. V tomto interpozičním slovosledu rozvitých přívlastků, tedy postavení shodného přívlastku (nejčastěji zájmeno či číslovka) mezi členy větné dvojice, je narušován princip postupně rozvíjejícího přívlastku. V Zeyerově případě se jednalo pravděpodobně již o dobový archaismus. Soudobé příručky jazykové správnosti jej již ani nevyžadovaly, ani nedoporučovaly. Tuto inverzi druhého typu přitom najdeme ve všech námi sledovaných textech znovu ve vysoké frekvenci. Stejný princip můžeme pozorovat rovněž na příkladech, ve kterých není od substantiva odděleno adjektivum, nýbrž jiný slovní druh; především zájmeno (*každý jeho vzdech*, s. 108, TLOK) nebo číslovka (*první vaše láska*, s. 40, JSAJ). Oddělení adjektiva od jména najdeme u Zeyera ale i v postpozici shodného, jen málo rozvitého

atributu. Ve všech textech našeho korpusu má své zastoupení v tomto smyslu především postpozice shodného, v pořadí prvního atributu až za substantivem (*typ – host, ten nejmilejší*, s. 61, JSAJ).

Postponovaný přívlastek najdeme konečně u Zeyera také u přívlastku rozvitého. Ten může stát přitom u Zeyera před i za substantivem. V dobové normě se uplatňovalo pravidlo, že bylo-li substantivum rozvíjeno dvěma adjektivními přívlastky, býval často jeden před a druhý za podstatným jménem (O tom viz např. František Bartoš. Rukověť správné češtiny. Telč, 1901, str. 134). Zeyer toto pravidlo ve svých prózách respektoval a postavení dvou adjektivních přívlastků, z nichž jedno adjektivum stojí v antepozici a druhé v postpozici, najdeme ve všech námi sledovaných textech (*nejslavnější sochařka italská*, s. 19, TLOK). Pořadí adjektiv je zde více méně ustálené, to znamená, že je-li z dvojice rozvíjených adjektiv jedno relační, stojí u Zeyera zpravidla v postpozici (*prosté srdce Samkovo*). Básník se pravidla, kdy z dvojice adjektivních přívlastků stojí vždy jedno před a druhé za substantivem, ovšem nedržel striktně, často se v jeho prózách vyskytuje i typ dvou adjektivních přívlastků v antepozici.

Častěji se v tomto smyslu objevuje v Zeyerově textu kombinace adjektivního a zájmeného atributu (i číslovka), a to v jakémkoli pořadí. Jinými slovy to znamená, že v antepozici i postpozici ve funkci shodného atributu může být u Zeyera jak adjektivum, tak i zájmeno. Frekventovanější je v básníkově textu ovšem typ *poslední síly své*, to je adjektivum v antepozici a zájmeno v postpozici, oproti typu *ta dušinka prostá*, kdy je tomu obráceně. Takto postavený rozvíjející shodný přívlastek může být i více rozvit; a to nejčastěji atribut stojící před substantivem (*cítil mdlobu, způsobenou potlačeným zuřivým vztekem svým*, s. 63, TLOK). U

Zeyera najdeme ojediněle i bohatěji rozvítené přívlastky před i za podstatným jménem. Z hlediska frekvence výskytu těchto více rozvítených shodných atributů v tomto postavení je patrný zřejmý nárůst takovýchto bohatěji rozvízených přívlastkových konstrukcí v závěrečné fázi Zeyerovy prózy. Tu v našem korpusu reprezentují *Tři legendy o krucifixu*.

Nyní se zaměříme na rozvítený přívlastek shodný jako takový. Velice často najdeme ve všech námi sledovaných básnickových textech u substantiva několik nesouřadných shodných přívlastků. Nejfrekventovanějším, a do jisté míry základním bezpříznakovým typem, je u Zeyera výskyt dvou nesouřadných shodných atributů v postavení před substantivem (*celá vedlejší komnata*, s. 69, SEP). Tyto dvojice jsou přitom v básnickových prózách z větší části v bezpříznakovém pořadí, to jest (zleva doprava): *všechn/každý/celý* – ukazovací zájmeno – přívlastňovací zájmeno/adjektivum – číslovka – adjektiva: nejprve kvalitativní, pak relační, nakonec ta, která tvoří se substantivem sousloví (sč: 325). Příznaková je oproti tomu varianta, tvoří-li rozvítený shodný přívlastek v antepozici u Zeyera tři a více členů. Nejčastěji jsou to tři (*nebylo jediného pravého ženského hnutí*, s. 10, TLOK) a čtyři členy (*na zelenou, svěží, kvetoucí toledskou vegu*, s. 53, TLOK). Rozvítený přívlastek v antepozici se přitom objevuje převážně jen ve *Třech legendách o krucifixu*, tj. textu zastupujícím v našem korpusu třetí etapu Zeyerovy tvorby.

Doposud jsme se zde zabývali přívlastkem těsným. Nyní se ještě krátce zmíníme o přívlastku volném (klasifikace dle sč: 321). Půjde nám tak o vymezení přívlastku po stránce funkční. Volný (nerestriktivní) přívlastek je u Zeyera hojně zastoupen ve všech námi sledovaných textech. Nejčastěji je postponovaným rozvíteným přívlastkem u básníka slovesné adjektivum typu *lidé mající dvojí jazyk, rozštěpený až do hrdla* (s. 52, SEP),

tj. adjektivum utvořené z přechodníkového slovesného tvaru nebo trpného přičestí. Obecně je možné říci, že touto vysokou frekvencí rozvítených postponovaných přívlastků dochází k specifické výstavbě věty, která je založena na konkrétním vymezení spojení substantiva a přívlastku, tj. jmennou skupinou tvořenou určovaným substantivem a určujícím přívlastkem spolu s výrazy určujícími tento přívlastek. Vztah mezi určovaným substantivem a určujícím postponovaným rozvíteným přívlastkem je přitom u Zeyera určen širokým spektrem funkcí. Volný přívlastek zde může mít funkci “identifikovat objekt, o němž se hovoří” (*jediné slovo, vycházející z úst té dokonalé paní*, s. 8, JSAJ). Určující postponovaný rozvítený přívlastek může také “daný objekt pouze blíže určit, představit, individualizovat” (*kadidelnice, dýmající slavnostně před oltářem*, s. 60, TLOK) nebo může mít funkci jen doplňkovou, kvalifikující (*hlasem chvějícím se něhou*, s. 48, SEP). V básnickové próze najdeme v tomto smyslu i tzv. přívlastek explikativní, tj. takový, kde “typ vztahu mezi určovaným substantivem a určujícím postpozitivním rozvíteným přívlastkem je určen funkcí přívlastku vysvětlit, jakou vlastnost má “skutečnost označená určovaným substantivem” (Klimeš 1955: 247 – *zahalena v závoj, tenčí než tkanivo babího léta*, s. 54, SEP). Pro Zeyera je ovšem nejvýznačnější typ volného přívlastku, který bývá označován “doplňkovým” nebo “rematickým” (tamtéž, s. 247). V tomto případě je totiž přívlastek součástí rématu výpovědi, popřípadě je samotným jádrem výpovědi, zatímco určované substantivum je součástí tématu (*zpuchřelá chaloupka, porostlá mechem*, s. 101, JSAJ). Z hlediska kvantitativního zastoupení je příznačný zejména nárůst volného kvalitativního přívlastku ve střední a závěrečné etapě Zeyerovy prózy. Ve vrcholném období Zeyerova textu, který v našem korpusu zastupují *Tři legendy o kru-*

cifixu, tak můžeme pozorovat jistý příklon básníka vyjadřovat vlastnosti osob, zvířat nebo věcí v přívláskové pozici lišící se mírou explicitnosti.

Poslední, na co se při popisu Zeyerova shodného přívlástku zaměříme, bude přívlástek jako několikanásobný větný člen. Několikanásobným větným členem míníme zcela ve shodě se sČ “souřadné spojení alespoň dvou výrazů, které mají stejnou větně členskou funkci” a “označující různé skutečnosti, které jsou jazykově zpracovány jako navzájem rovnocenné na sobě významově nezávislé” (tamtéž, s. 333). Pozornost zde věnujeme především adjektivním skupinám. Za koordinační skupinu zde považujeme ve shodě se sČ spojení slovesně-jmenných predikátorů (tamtéž, s. 337). Stejně ve shodě se sČ zde neřadíme mezi několikanásobné větné členy opakování týchž výrazů spojených buď spojkou a, nebo bez spojky (tamtéž, s. 340 – *co krásný, krásný sen*, s. 15, JSAJ; *vždy prudší a prudší (hádky)*, s. 102, JSAJ; *Sestra Paskalina byla mladá, velmi mladá*, s. 6, SEP; *byla krásná tak krásná*, s. 13, TLOK). Dále si budeme všimát zejména toho, zda jsou složky koordinační skupiny spojeny konektory či zda jde o spojení asyndetická, tj. bez spojovacího prostředku. Sledovat budeme také formu koordinačního vztahu, parataxi. Konečně nám půjde i o postižení toho, jakým způsobem spolu složky několikanásobného členu vzájemně souvisejí.

U Zeyera najdeme zejména několikanásobný přívlástek v postpozici, tj. až za substantivem (*zámek, ohromný, velkolepý, pošmurný*, s. 67, SEP). Nejčastěji jsou v našem korpusu básnickových atributů tyto větné členy spojeny jako sobě rovné (souřadné) v poměru slučovacím. Velmi často najdeme v koordinaci také spojení slovesně-jmenných predikátorů. Z dalších poměrů koordinační skupiny se objevuje u Zeyera ještě poměr

stupňovací, to je poměr mezi členy, z nichž “druhý nebo další převyšuje obvyklou míru očekávání spojenou s prvním” (sČ: 341). Ojedinelé zastoupení má v našem souboru textů poměr alternativní. Zcela mimořádně lze v Zeyerově próze nalézt případy, kdy jsou jednotlivé složky koordinační skupiny navzájem kombinovány. Jedná se vždy o kombinaci poměru slučovacího a odporovacího.

Analýza zvolených próz ukázala, že básníkův “krajně ozvláštněný” styl je velkou měrou utvářen osobitou výstavbou Zeyerovy věty, ve které má jednu z dominantních postavění právě přívlástek. Ten tvoří z velké části vytčené samostatné větné členy a dodatečně připojené větné členy, které se tak významně podílejí na syntaktické bohatosti a rytmické členitosti Zeyerovy dlouhé epické věty. Vysoce frekventované je v básnickové textu zejména postponované postavení shodného atributu. Provedeným rozбором vybraného jazykového prostředku, kterým pro nás byl atribut, jsme na materiálu zvolených próz Julia Zeyera získali konkrétní přehled o kvantitativních tendencích, slovosledném postavení a konečně i o vývojových proměnách u tohoto pojmenování v rámci celé básnickovy prozaické tvorby, jak ji reprezentovaly zvolené texty. Výsledky našeho zkoumání ovšem nemohly přinést obecně platnou odpověď na otázky typu, jaký je Zeyerův atribut či jaké je slovosledné postavení jeho shodného atributu. Námi zjištěné tendence totiž nemáme zatím možnost porovnat s obdobnými výsledky, které by zpracovávaly tuto problematiku u dalších textů J. Zeyera (např. výrazně odlišnými od textů zvolených do našeho korpusu), popřípadě u textů jiných spisovatelů spřízněných s básníkem buď generačně nebo charakterem tvorby. V tomto smyslu stojí výsledky této práce teprve na začátku dalšího zkoumání stylu prózy básníka Julia Zeyera.

summary

Σ Stylistic characterization of the position of congruent attribute in Julius Zeyer's prose

242

The main aim of this article was to analyze selected features of style of novels by Julius Zeyer, including the basic biographical and bibliographical data concerning this author. The main topic investigated was the attribute in Zeyer's prose. Since the extent of Zeyer's prosaic works is considerable, first of all it was necessary to choose a specimen of investigated texts. For this purpose, three prosaic works were chosen which represent three stages of development of Zeyer's prose. The approach to texts was meant to be as exact as possible – the article is focused on issues of word order, especially on the position of congruent attribute. In Zeyer's prose, its post-position occurs quite frequently. Inversions of word order indicate very significantly aesthetic qualities of Zeyer's texts and differences from neutral or colloquial language. Frequent post-positions of attributes which are not further developed is motivated especially by communicative factors. Attention was paid to various type of word order inversions – to non-developed congruent attributes in ante-position and post-position, as well as to separation of semantically linked words. This type of inversion occurs most frequently in the early stage of Zeyer's work. The most frequently occurring and in fact the basic (unmarked) type of developed congruent attribute consists of two paratactic congruent attributes in front of the noun.

Literatura

- Bartoš 1882: **Bartoš, F.** Skladba. – 3. vyd. Brno: Tiskem a nákladem Karla Winikera.
 Bartoš 1901: **Bartoš, F.** Nová rukověť správné češtiny. – Telč: Nákladem Emila Štolce.
 Bečka 1992: **Bečka, J. V.** Česká stylistika. – Praha: Academia.
 Čechová et al. 2003: **Čechová, M. et al.** Současná česká stylistika. Praha: I S V nakladatelství.
 Ertl 1918: **Ertl, V.** O tvarech českého přívlastku. – Naše řeč (2), 1918.
 Filipec (red.) 1998: **Filipec, J. (red.)**. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. – 2. vyd. Praha: Academia.
 Frýdecký 1916: **Frýdecký, F.** Zeyerův blankvers. – Naše řeč (1).
 Fučík 1973: **Fučík, J.** Tři studie. – Praha: Čs. spisovatel.
 Grepl a Karlík 1998: **Grepl, M. a Karlík, P.** Skladba češtiny. – Olomouc.
 Havránek, Šmilauer a Získal (ed.) 1935–1957: **Havránek, B., Šmilauer, V. a Získal, A. (ed.)**. Příruční slovník jazyka českého (I–IX). – Praha: Státní nakladatelství.
 Havránek et al. 1989: **Havránek, B. et al.** Slovník spisovného jazyka českého (I–VIII). – 2. vyd. Praha: Academia.
 Hrabák 1977: **Hrabák, J.** Poetika. – 2. vyd. Praha: Československý spisovatel.
 Homolová et al. 1982: **Homolová, K., Otruba, M. a Pešata, Z.** Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století; slovníková příručka. – Praha: Československý spisovatel.
 Honzík 1971: **Honzík, M.** Vilém Mrštík a Julius Zeyer – dvě možnosti české moderní prózy. – Praha.
 Janáčková et al. 1998: **Janáčková, J. et al.** Česká literatura od počátku k dnešku. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

- Jelínek, Těšitelová a Bečka 1961: **Jelínek, J., Těšitelová, M. a Bečka, J. V.** Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce. Praha: SPN.
- Karlík, Nekula a Pleskalová (ed.) 2002: **Karlík, P., Nekula, M. a Pleskalová J. (ed.)**. Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- Karlík, Nekula a Rusínová (ed.) 1995: **Karlík, P., Nekula, M. a Rusínová, Z. (ed.)**. Příruční mluvnice češtiny. – Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Klimeš 1955: **Klimeš, L.** K vazbám některých substantiv, zvláště dějových. – NŘ 38. – s. 289–297.
- Komise širším sborem Matice české zřízená 1877: **Komise širším sborem Matice české zřízená.** Brus jazyka českého. – Praha: Nákladem Theodora Mourka.
- Kopečný 1958/1962: **Kopečný, F.** Základy české skladby. – Praha: SPN.
- Kvapil 1939: **Kvapil, J. Š.** Rozbor Zeyerových výrazových prostředků a charakteristické znaky jeho slohu. Výbor z České epopoje Julia Zeyera. – Praha.
- Lišková 1942: **Lišková, V.** Zahájení výboru z díla Julia Zeyera. – Slovo a slovesnost (8). – s. 100.
- Louženský 2001: **Louženský, J.** Julius Zeyer. 1841 – 1901 – 2001. – Městská knihovna ve Vodňanech.
- Mathesius 1931: **Mathesius, V.** Dynamická složka koncové kadence v Zeyerově blankversu. Slovenská miscellanea. – Bratislava MCMXXXI. – s. 258–261.
- Mathesius 1942: **Mathesius, V.** Větné základy epického slohu v Zeyerově Kronice o sv. Brandanu. – Slovo a slovesnost (8). – s. 80–88.
- Mukařovský et al. 1961: **Mukařovský, J. et al.** Dějiny české literatury III. – Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Polák 1941: **Polák, V.** Oči u Julia Zeyera. – Naše řeč (25). – s. 102–108, 163–173.
- Pynsent 1974: **Pynsent, R. B.** Julius Zeyer. The Path to Decadence. – The Hague: 1974.
- Schacherl 2001: **Schacherl, M.** Komplexní stylistický rozbor Zeyerovy legendy Inultus z knihy Tři legendy o krucifixu. – Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno (rigorózní práce).
- Schacherl 1997: **Schacherl, M.** Narativní postupy v díle Julia Zeyera (typologie Zeyerovy prózy). – Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity České Budějovice (diplomová práce). Schacherl 2003: **Schacherl, M.** Přívlastek a přirovnání Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno (disertační práce).
- Schacherl 2004: **Schacherl, M.** Některé příznakové pojmenovávací funkce adjektivního atributu u J. Zeyera – pojmenování barvy. – Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. – A 52. Brno. – s. 125–133.
- Stich 1996: **Stich, A.** Od Karla Havlíčka k Františku Halasovi (lingvoliterární studie). – Praha.
- Šalda 1896: **Šalda, F. X.** Julius Zeyer. Tři legendy o krucifixu (posudky). – Literární listy (17). – s. 83.
- Šalda 1930: **Šalda, F. X.** Několik poznámek o Juliovi Zeyerovi. – Šaldův zápisník III. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel. – s. 241–250.
- Šmilauer 1969: **Šmilauer, V.** Novočeská skladba. – 2. vyd. Praha: SPN.
- Štícha 1992: **Štícha, F.** O přívlastku volném a těsném. – Naše řeč (71). – s. 255–258.
- Těšitelová et al. 1987: **Těšitelová, M. et al.** O češtině v číslech. – Praha: Academia.
- Těšitelová, Petr a Králík 1986: **Těšitelová, M., Petr, J. a Králík, J.** Retrogradní slovník současné češtiny. – Praha: Academia.
- Těšitelová 1980: **Těšitelová, M.** Využití statistických metod v gramatice. – Praha: Academia.
- Váša a Trávníček 1937: **Váša, P. a Trávníček, F.** Slovník jazyka českého. – Praha: Fr. Borový.
- Viskovataja 1932: **Viskovataja, D.** Ruské motivy v tvorbě Julia Zeyera. – Praha.
- Vlašín et al. 1977: **Vlašín, Š. et al.** Slovník literární teorie. – Praha: Československý spisovatel.
- Vlček 1988: **Vlček, T.** Sochy. Obrazy a sny. Julius Zeyera a výtvarné umění. – Český Krumlov.
- Vlček 1997: **Vlček, T.** Julius Zeyer – Texty, sny, obrazy. Sborník zeyerovských přednášek. – Vodňany: Městské muzeum ve Vodňanech a Společnost Julia Zeyera.
- Voborník 1908: **Voborník, J.** Julius Zeyer – se dvěma podobiznami. – 2. vyd. Praha: Česká grafická akciová společnost “Unie”.

MARTIN SCHACHERL

- Zbrojný 1921: **Zbrojný, V.** Julius Zeyer – nástin života a díla. – Praha: Melantrich.
- Zeman et al. 1986: **Zeman, M. et al.** Rozumět literatuře. Interpretace základních děl české literatury. – Praha: SPN.
- Zeyer 1879: **Zeyer, J.** Jeho svět a její. – 1. vydání. In: Novelly I. Praha: Nákladem knihkupectví dr. Grégra a Ferd. Dattla.
- Zeyer 1895: **Zeyer, J.** Tři legendy o křicifixu. – 1. vydání. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček.
- Zeyer 1887: **Zeyer, J.** Sestra Paskalina. – 1. vydání. Praha: Edvard Valečka.
- Zeyer 1988: **Zeyer, J.** Epické zpěvy. – Ed. poznámka – Alexandr Stich. Praha: Československý spisovatel. – s. 246.

244

CmzA 2005